

ναύτας τρόπον τινά επί των θαλασσών δια τας ναυμαχίας, αΐτινες τότε συνήθως ἐκρίνοντο δια φρονιμοτάτων πεζομαχιών επί των ζουπασιών των πλοίων. Μέχρι της εποχής, κατά την οποίαν ο ύπαυτος Έλληνομικός έστρεψε τα βλέμματα προς την Ρωσίαν, οι Ήπειρώται ευρέθησαν πάντοτε σύμμαχοι εν όπλοις των Ένετών εις τους κατά των Τούρκων πολέμους, μαζόμενοι, θυσιαζόμενοι, αλλά και προδιδομένοι συνήθως υπό της Δημοκρατίας των Λογών κατά τας ανάγκας της εξυπηρέτησεως των συμφερόντων της. Τα επί του Έλληνισμού φιλόδοξα σχέδια της ρωσικής πολιτικής ενεφανίσθησαν αρχικώς επί Πέτρον του Α', ή δέ πρώτη προπαγάνδα προς τους ύποδούλους διενεργήθη δι' ιδιορρυθίμου προσποιογραφίας του Ρώσου μονάρχου, εκτυπωθείσης εν Αμστελδαμφ και φερομένης την ύπογραφην Πέτρος Α' Ρώσο-Γραικός αυτοκράτωρ. Τουαύται ειζόνες μετά σταυρών και της ύπογραφής Έν τούτω νίκαι, διενεμήθησαν τό πρώτον εν Η., διότι εκείθεν ήδύνατο ευχερώς να κυκλοφορήσουν εις Σουλι Χειμάρα και μεταξύν των άρματολών και κλεφτών της Θεσσαλίας και της Στερεάς, έφερον δέ ταχέως τό επιδιωκόμενον υπό της ρωσικής πολιτικής άποτέλεσμα, την δυσπιστίαν προς τους Ένετους και την πεποιθήσιν προς τους όμοιόησκους Ρώσους. Έπικολούθησεν ο Αγαθάγγελος και τό όνομα του Μεγάλου Πέτρον ήρχισε να μνημονεύηται εις τας εκκλησιαστικάς τελετάς των μονών και τας πανηγύρεις των άρματολών, πρώτοι δέ οι Σουλιώται άπέστειλαν πρεσβείαν εις την Ρωσίαν και ή πρώτη σημαία των Μπτοσαρλαίων ήτο όδωρον της Αικατερίνης της Β'. Επί της αυτοκρατείας Αννης (1730-1740) εγένοντο ενεργεiai έπαναστάσεως εν Η., αΐτινες εγκατελείφθησαν, ως εκ της νίκης των ρωσικών όπλων εν Κριμαία υπό του στρατηγού Μίνχ, μετέπειτα, (1769) επί της Αικατερίνης της Β', ή προσοχή της ρωσικής πολιτικής έστράφη προς την Πελοπόννησον και την Μάνην, ή δέ Η. μετ' όλιγον περιήλθεν υπό την δεσποτείαν του Αλι-πασά, (ιδε λ.), ήτις δεσποτεία, παρα την σκληρότητα και την αναλγησίαν του τυράννου, άπέβη σπουδαίως έξυτηρητική των έθνικών άγώνων.

Κατά την διάρκειαν της επαναστάσεως κατεβλήθησαν ικανά και αιματηρά προσάθειαι προς άπολύτρωσιν της Η. Αι κυβερνήσεις της επαναστατημένης Ελλάδος άπέβλεπον προς την Η., ως προς την Ακρόπολιν της καθόδου κατά της Στερεάς των αλβανικών στρατευμάτων, άτινα συνεκτρούντο εν Ιωαννίνους και άπέτέλων την μόνην ικανήν δύναμιν του έχθρου προς την μαχητικότητα της όποιας άντεπάλαιον σκληρώς οι έπαναστάται. Αλλ' αι σπουδαιότεραι προς την Η. επιχειρηθείσαι εκστρατεiai, ή δια του Φαναρίου (βλ. λ.) και Πέτα (βλ. λ.) άπέτυχον αιματηρότατα και ή Η. εκτοτε παρεμεινεν υπό την δουλείαν, άποκλεισθείσα πλήρως της διαγραφέσεως των συνόρων του 1830 και άποτελέσασα μίαν των όρεινών επαρχιών της Τουρκίας. Από της πολιτικής άναγνωρίσεως του Έλλ. Βασιλείου ή Η. συνεταράχθη επανειλημμένως υπό άνταρτικόν έξεγερσιν και ιδίως κατά τους άκρότατους πολέμους τους διενεργηθέντας υπό της Ελλάδος κατά της Τουρκίας κατά τα έτη 1854 και 1878. Κατά τό 1854 εκήρξαν πρώτοι την επανάστασιν οι πρόκριτοι Ραδοβιταίοι (15 Ιανουαρίου), επηκολούθησαν μάχα προς τον φρούραρχον Αρτης Σουλεϊμάν Φράσαρη και ή επανάστασις έπεξεράθη εις τας περιφερείας Τζουμέρκων, Σουλίου, Λάκας, Αρτης και Πρεβέζης. Έπίσης προς Β. έγένοντο σφαγαι εν Αργυροκάστρω και Προμητη. Εν τή έξελίξει των επαναστατικών γεγονότων εισέβαλε εις Η. ο Σπ. Καραϊσκάκης, άνθ' όγος του πεζικού, υίος του στρατηλάτου Γεωργίου Κ. και Δημήτριος Γκιζάς, άνθ' όγος του πεζικού επίσης, υίος του στρατηγού της επαναστάσεως Θεόδωρου Γ., ήγούμενοι ισχυράν άνταρτικόν σωματίον μετ' όπλιτών και ύπαξιωματικών του τακτικού στρατού, παραιτηθέντων του βαθμού των, έξωγογήσαν την επανάστασιν της Η. και συνήψαν φονικάς προς τους έχθρους μάχας, άπειλήσαντες και τα Ιωάννινα. Η εν Η. επανάστασις συνεκρατήθη μέχρι του τέλους Μαΐου, συνεκτρούθησαν δέ υπό τας επαναστατικάς σημαίας όλοι οι εν τώ στρατώ της Ελλάδος ύπηρετούντες τότε Σουλιώται και Ήπειρώται, και μετά πολλάς αιματηράς μάχας, ιδίως εις Πέντε Πηγάδια, Κουτσελιό, Χάνι της Κυράς, Μπάνι, Γρίμποβον, Πέτα κλπ. ή επανάστασις κατέπεσεν, όμι τόσον εκ λόγων στρατιωτικών, όσον εκ της έπισυμβάσης εν Αθήνας πολιτικής πιέσεως (βλ. λ. Κατοχή). Έπαναστατικά διαταραχαι επίσης συνεταράξαν την Β. Η. κατά τον Σερβοτουρκικόν πόλεμον (1876), ως εκ των καταπιέσεων και των διώξεων των Αλβανών. Ησπονός εκτάσεως εγένετο ή επανάστασις της Ήπειρου τώ 1878, εις ήν συμμεθειξαν και Αλβανοί τυνες, μετ' όν διετέλει εις συγγενήσιν ή Έλ. κυβέρνησις. Η σφοδρότερα των μαχών συνεκροτήθη εν Αγ. Σαράντα, εις ούς άπερβιάσθησαν επαναστάται Ήπειρώται υπό την αρχηγίαν του Χειμαρρώσιου Γ. Στεφάνου, αλλά μετά πεισματώδεις συρράξεις εν Αγ. Γεωργίω, Τσούκα, Γκιάστα και Καρολόμπεη, οι επαναστάται ύπεχώρησαν και μετά μικρόν, συνεκτρούθησιν της προσοχής της Έλλ. κυβερνήσεως προς την επανάστασιν της Θεσσαλίας, ή εν Ήπειρω κατέπεσεν.

Διά του εν Βερολίνω συνεδρίου (13 Ιουλ. ν. ή. 1878) φεδικασθη εις την Έλλ. ή Θεσσαλ. μετά της Η., αλλ' ως εκ της παλιμβουλίας της άγγλικής και ιδίως της γαλλικής πολιτικής μόλις μετά διετίαν και σκληράς και άγωνιώδεις περιπετείας παρεχωρήθησαν εις την Ελλάδα ή Θεσσαλία και μικρά κομρίς της Ήπειρου, περιλειπούσα την Αρταν μέχρι της άνατολ. όχθης του Αράχθου κατά την άποφασιν της εν Κοιν'όψει ειδικής διασκεφέως της 10]22 Φεβρουαρίου 1881. Από της εποχής ταύτης μέχρι της άπελευθερώσεώς της ή Η. συνεταράχθη άπαξ έτι δια των γεγονότων του πολέμου 1897 (βλ. λ. Έλλάς, νεότερα ιστορία).

Πόλεμος 1912-1923. Κατά τον πόλεμον τούτον ο έλληνικός στρατός διετάχθη να τηρήση άμυναν κατά μήκος του Αράχθου ποτ., προκειμένου τό άποτέλεσμα του πολέμου να επιζητηθ ή εν Μα-

κεδονίω, ένθα θα έδρα τό σύνολον σχεδόν του έλλ. στρατού. Ως εκ τούτου εις Η. συνεκροτήθησαν ελάχιστα δυνάμεις ήτοι τρία τάγματα ενζώνων τό ζον μόνιμον, τό ζον και τό 10ον, έν ει ή τάγμα ενζώνων (τό ζον άνεξ.) εν έφ. συνίμα πεζικού (τό 15ον), έν τάγμα έθνοφρουρών, μία μοίρα όφ. πυζικού (τρεις πυζικια), μία μοίρα πεδινού πυζικού, ή τοπομαχιή μοίρα των όχυρών Αρτης, μία έλη έπικουρ και λοιποί βοηθητικοί σχηματισμοί. Ο στρατός ούτος δυνάμει εν όλω 12000 περίπου άνδρών ετάχθη υπό τας διατάγας του άντιστρατήγου Σαπουντζάκη, άρχιθέντος την 2αν θβριου εις Αρταν και άναλαβόντος την διοικήσιν του. Ο επιτελάρχης της Στρατιάς Ήπειρου, άντισυνταγμ. του μηχ. Ιωάννου, γενναίος και όρημητικός άξιωματικός, εν τώ ύποβλήθέντι σχεδίω επιχειρήσεων διά τον στρατόν Ήπειρου εις τον στρατ. Σαπουντζάκη, προέτεινεν επίθεσιν και εισβολήν εις Ήπειρον εσθ'ός έξ άρχης προς κατάληψιν των ύψωμάτων Σεροβοϋνι, ίνα δεσπόζη των διόδων προς Ιωάννινα και Φιλιππιάδα μετ' ό ήθελεν ενεργεί αναλόγως των τακτικών περιστάσεων. Πάντοτε όμως με επιθετικόν πνεύμα, Ο αρχηγός του στρατού Ήπειρου ενέκρινε τελείως τό σχέδιον τούτο.

Ο στρατός Ήπειρου ενισχύετο και υπό της μοίρας του στόλου του Ιονίου πελάγους, ήτις ενήργει στενόν άποκλεισμόν των παραλίων της Ήπειρου, ως και παρά έθελοντικόν σωματίον δρώντων εις τό έσωτερικόν αυτής, συμφώνως ταις οδηγίαις της Στρατιάς Ήπειρου. Υπερέβην αριθμητικώς των Έλλήνων ο τουρκικός στρατός των Ιωαννίνων, διοικούμενος από τον Έσαάτ Πασά και άπαρτιζόμενος εκ της 23ης μονίμου μερ. (67, 68, 69, Συνίμα πεζ. μετ' αναλόγου πυζικού και λοιπών ύπηρεσιών), της 23ης έφ. μερ., συγκροτημένης εις Ιωάννινα εκ των εφέδρων της Ήπειρου και των φρουριών Πρεβέζης και Ιωαννίνων, όν τον άμυντικόν καταρτισμόν επέβλεψαν αυτοπροσώπως Γερμανοί οργανωτάι του τουρκικού στρατού.

Την 5ην Όκτ. 1912, κηρυχθέντος του πολέμου κατά της Τουρκίας διετάχθη ή εισβολή του έλληνικού στρατού Η. εις τό τουρκικόν έδαφος. Οντος ο στρατός την 6ην Όκτ. 146, ευχερώς δια της γεφύρας της Αρτης εισελαύνει εις τον άμνον της Αρτης και προελαύνει προς τα ύψωματα Γουμποβον, Κελυπερίνης, Κομρουζάδων, έφ' όν και εγκατεστάθη την 12ην Όκτωβρ., μετά την μάχην του Γουμποβου. Την επομένην 13ην Όκτ. οι Έλληνες προελαύσαντες κατέλαβον την Φιλιππιάδα άποκόψαντες την συγκοινωνίαν Πρεβέζης-Ιωαννίνων, ίνα δ' άποκτήσιν ο στρατός Ήπειρου βάση δια τας περαιτέρω επιχειρήσεις ενρηγήθη προέλασις προς Πρεβέζαν, ήτις κατελήφθη δια της μάχης της Νιζοπόλεως την 21ην Όκτ. συνδρομη και του στόλου. Από της επομένης ή έλλ. στρατιά προσηύεται προς Σεροβοϋνι και την 27ην Όκτ. καταλαμβάνει κατόπιν σκληρών άγώνων τα Πέντε Πηγάδια. Κατά τον αυτόν χρόνον δια των έθελοντικών Σωματίων και λόγου πεζικού (Μπότσαρη) οργανουότο άμυνα από του Αχέροντος ποταμού, δια του Ζαφρούχου και Ολύτσκα όρέων μέχρι του άριστερου του Στρατού (περι τό Μελιζοβο).

Κατά τό τελευταίον δεκαήμερον του Νομβρίου ενισχύεται ο Στρατός Η. και δια της II Μεραρχίας, όποτε πλέον ήξασαν αι επιθέσεις προς κατάληψιν των Ιωαννίνων. Οπως άπασχοληθ ή ο έχθρος εις δευτερευούσας επιχειρήσεις, διετάχθησαν επιχειρήσεις δι' Αγίου Σαράντα προς Δέλιβινον (βλ. λ.), ως και δια Μετσόβου και Πραμιάντων προς Κοντοβοράκι-Αρίσον (βλ. λ.), κατά μέτωπον δέ ο Στρατός, επιτεθείς την 29ην Νομβρίου και συντριψας τους Τούρκους εις την μάχην των Πεστών και Αετοράχης, κατέλαβε τα ύψωματα τα περιεσφοντα την πεδιάδα των Ιωαννίνων, πλην δέν ήδύνατο να προχωρήση εκείθεν, καθ' όσον ή έξοδος του έβάλλετο δραστηζοίτατα υπό του πυροβολικού των φρουριών Μπιζανίου. Αι γιγαντομαχιαί της Μανωλιάσας, Κανέτας και Λοζέτσι (βλ. λ.) εις ουδέν όφελούσι και ο άγών μεταβάλλεται εις άγώνα περιοχέσεως του φρουρίου Ιωαννίνων (βλ. λ.) Διά τον άγώνα τούτον ή Στρατιά Η. ενισχύεται και δια της IV Μεραρχίας (στρατηγός Μοσχόπουλος) την 20ην Δεκεμβρίου 1912, ως και δια της VI Μεραρχίας (συνταγματάρχης Μηλιώτης Κομνηνός) άρχάς Ιανουαρίου 1913. Διά των δυνάμεων τούτων επιχειρείται γενική επίθεσις κατά των όχυρών Ιωαννίνων την 1ην Ιανουαρίου 1913, ήτις επέτυχε να εκδιώξη τους Τούρκους εκ των προχωρημένων θέσεων των και να τους περιζώσει εντός των φρουριών των.

Την 13ην Ιανουαρίου άφίκετο εις Ήπειρον τό γενικόν στρατηγείον του Διαδόχου Κωνσταντίνου, διορισθέντος, δυνάμει Βασ. Διατ. της 28ης Δεκεμβρίου 1912, γενικού άρχηγού ολοκληρού του Στρατού Μακεδονίας και Η. και ήρξάτο να προπαρασκευάζη την γενικήν επίθεσιν κατά των όχυρών των Ιωαννίνων. Τό γενικόν στρατηγείον ενέκρινε τας προτάσεις της IV Μεραρχίας, ήτις, άμα τη άφίξει της εις Ήπειρον, προέβη εις άναγνώρισιν δια του λοχαγού του επιτελείου της Καλογερά, κατά πόσον ήτο δυνατή επιχειρήσις εκ του άριστερου κατά του μετώπου Τσούκας-Αγίου Νικολάου. Η άναγνώρισις αύτη διεπίστωσεν ότι ο τομεύς ούτος δέν κατέχεται ισχυρώς και ότι μεγάλη μονάς ήτο δυνατόν άθέτατος να συνεκτρούθη όπισθεν του τομέως τούτου δια μικράς έπικειψής της όδου Βαρνάδες-Αίτα-Μυγασούς-Πλέσσα και αϊφνιδιστικώς να επιπέση κατά Τσούκας-Αγίου Νικολάου, μετ' ό προχωρούσα ταχέως προς Ραφιόταν-Σεδοβίσταν-Ιωάννινα να κυκλώσ η το φρούριον Μπιζανίου από βορρά, καθ' όν χρόνον ο ύπόλοιπος Στρατός κατά μέτωπον θ' άτησχολεϊ τα όχυρά συγκροτήματα του Μπιζανίου. Η πρότασις αύτη ύπεβλήθη και εις τον στρατηγόν Σαπουντζάκη προ της επίθεσεως της της Ιανουαρίου, αλλά προτιμήθη τότε επίθεσις κατά μέτωπον, διότι δέν έπύρχει άφ' ενός ο χρόνος προς προπαρασκευήν της επίθεσεως ταύτης εκ του άριστερου, ήλιώτερο δ' άφ' έτέρου, ότι τα φρούρια θα κατελαμβάνοντο λόγω των μεγάλων δυνάμεων, αΐτινες διετίθεντο.